

УДК 94:327(497.1:450)"1947/1948"(093.2) ;
341.49(497.1:450)"1947/1948"(093.2)

Мајор др Миљан Милкић, истраживач-сарадник

ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА, БЕОГРАД

E-mail: miljan.milkic@mod.gov.rs

ОДНОСИ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ИТАЛИЈЕ У КОНТЕКСТУ ИЗРУЧЕЊА РАТНИХ ЗЛОЧИНАЦА НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

АПСТРАКТ: У чланку се анализира покушај југословенске владе да на основу својих међународних права оствари изручење Италијана и југословенских држављана у Италији оптужених за ратне злочине. Писан је на основу архивске грађе из Дипломатског архива, објављених докумената и литературе.

Кључне речи: Југославија, Италија, Други светски рат, ратни злочинци, домаћи издајници.

Кажњавање ратних злочинаца и ратних злочина у Другом светском рату наведено је као један од циљева антифашистичке коалиције.¹ Председник Рузвелт (Franklin Delano Roosevelt) осудио је 25. октобра 1941. немачко убијање талаца у окупираним земљама, а затим је и премијер Черчил (Winston Leonard Spencer Churchill) изјавио да кажњавање ових злочина мора да буде један од циљева рата.² Организовање механизма и формирање институција које би се бавиле питањима ратних злочина почело је 13. јануара 1942. године у палати Сент-Џејмс, када је на састанку представника влада Велике Британије, Белгије, Чехосло-

¹ Ратни злочини су тешка кршења правила међународног хуманитарног права, која због своје озбиљности и нарушавања основних вредности међународног поретка повлаче индивидуалну кривичну одговорност. Vojin Dimitrijević, Vidan Hadži-Vidanović i drugi, *Haške nedoumice. Poznato i nepoznato o Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2010, стр. 90.

² Veselin Đuretić, *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivurečnosti 1941–1944*, Beograd, 1983, стр. 98. (У даљем тексту: V. Đuretić, *Vlada na bespuću*).

вачке, Француске, Грчке, Луксембурга, Холандије, Норвешке, Пољске и Југославије формирана заједничка комисија за ратне злочине и договорено потписивање декларације којом су се владе обавезале да раде на проналажењу криваца у циљу њиховог кажњавања путем „организоване правде“.³ Идн (Antony R. Eden) је 6. августа 1942. сазвао састанак министара иностраних послова избегличких влада и обавестио их да британска влада разматра начела којима се треба руководити у кажњавању ратних злочина. Рузвелт је 21. августа поновио америчку изјаву осуде ратних злочина, а Черчил је 8. септембра изјавио да они који су криви треба да се појаве пред судовима земаља где су починили злочине. Средином октобра 1942, на састанку Лондонске интернационалне скупштине прихваћена је резолуција о ратним злочинима. Након меморандума Форин офиса о ратним злочинима од 29. октобра 1942, савезничке владе почеле су детаљно да разматрају предлог о сазивању међународне комисије. Комисија Уједињених нација за ратне злочине (United Nations War Crimes Commission) основана је 20. октобра 1943. у Лондону и представља прву институцију коју су савезници формирали у циљу процесуирања ратних злочина које су починили припадници сила Осовине.⁴ Састојала се од више поткомисија које су имале задатак да примају материјале о злочинима и да „по стеченом увјерењу стављају виновнике на листу ратних злочинаца“.⁵ Чланице ове организације постале су све државе антифашистичке коалиције осим владе Совјетског Савеза, која је одлучила да не постане члан због неких неслагања са западним владама, а заправо због свог инсистирања да и представници седам совјетских република буду заступљени у Комисији. Ова неслагања донекле су отклоњена Московском декларацијом три велике силе 1. новембра 1943. године и договорено је да се злочинцима суди у земљама у којима су починили злочине, у складу са националним законодавством.⁶ Због тога је функција Комисије постала више консултативна него извршна. Комисија је престала са радом 1949. године.

Међународно законодавство на крају Другог светског рата, као и национална законодавства, није обухватало бројне нове злочине које су починиле државе чланице сила Осовине.⁷ Због тога је Лондонским

³ Исто.

⁴ Effie G. H. Pedaliu, „Britain and the 'Hand-over' of Italian War Criminals to Yugoslavia, 1945–48”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 39, No. 4, 2004, p. 504.

⁵ V. Đuretić, *Vlada na bespuću*, стр. 99.

⁶ Milan Koljanin, „Ratni zločini u Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu. Problem utvrđivanja”, *Istorija 20. veka*, 2, 1998, стр. 95. (У даљем тексту: М. Koljanin, „Ratni zločini...“).

⁷ Четврта хашка конвенција о законима и обичајима рата и њен додатак, Хашки правилник о сувозном ратовању из 1907, као и Женевска конвенција о ратним заробљеницима, рањеним и болеснима из 1929. године. М. Koljanin, „Ratni zločini...“, стр. 87.

споразумом од 8. августа 1945. године основан Међународни војни суд за суђење ратним злочинцима. Правилником овог суда, као и Законом број 10 Контролног савета за Немачку од 20. децембра 1945. године, предвиђено је суђење за три нове врсте кривичних дела: за злочине против мира, ратне злочине и злочине против човечности.⁸ Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација од 11. децембра 1946. кодификовано је ново међународно законодавство у овој области и поменути злочини постали су међународна кривична дела.

Југославија је била међу државама оснивачима Комисије Уједињених нација за ратне злочине. Југословенска краљевска влада је већ приликом напуштања земље, априла 1941, истицала потребу да агресори буду примерено кажњени.⁹ Министарство унутрашњих послова краљевске владе донело је 6. јануара 1942. одлуку да се почне са прављењем евиденције о ратним злочинима. Влада је 14. јануара 1942. потписала декларацију Уједињених нација о кажњавању ратних злочинаца, којом су осуђени сви агресори. Средином исте године приступило се прављењу евиденције о злочинима, а 21. октобра 1942. године влада је донела одлуку о формирању посебне комисије. У другој половини 1944. овај рад директно је усмеравала Комисија Уједињених нација за ратне злочине, која је донела начелну одлуку да свака земља на основу својих закона суди злочинцима који се у време ослобађања затекну на њеној територији. У том циљу израђен је и текст Конвенције о екстрадицији. На основу одлуке Комисије Уједињених нација за ратне злочине, прве листе ратних злочинаца требало је закључити до 10. новембра 1944. године. Југословенски представници су до тог датума поднели само четири пријаве против немачких злочинаца, девет против италијанских, једну против мађарских, а окривљено је укупно седам немачких, 13 италијанских и 33 мађарска злочинца.¹⁰ Након формирања заједничке владе, састављене од представника НКОЈ-а и краљевске владе, омогућено је обједињавање ових делатности и формирана је Државна комисија за испитивање злочина окупатора и њихових помагача, која је наставила са радом у ослобођеној Југославији. Југославија је 29. септембра 1945. потписала Споразум о гоњењу и кажњавању ратних злочинаца европских сила Осовине са Статутом Међународног суда правде.¹¹

⁸ Исто.

⁹ V. Đuretić, *Vlada na bespuću*, стр. 97.

¹⁰ Исто, стр. 100.

¹¹ Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama 1945–1953*, ISI, Beograd, 1985, стр. 23. (У даљем тексту: (J. Jovanović, *Jugoslavija...*)).

Италијански држављани оптужени за злочине

Чланом 45. Уговора о миру италијанска влада се обавезала да ће предузети све потребне мере да у циљу суђења обезбеди хапшење и предају лица оптужених да су починила или наредила ратне злочине, као и злочине против мира и човечности, или да су у њима саучествовала, као и држављана било које савезничке или удружене земље оптужених да су прекршили законе своје земље вршећи дела издаје или сарадње са непријатељем за време рата.¹² На основу тачке 2 овог члана, Италија је била дужна да на захтев владе једне од чланица Уједињених нација обезбеди да се италијански држављани појаве као сведоци приликом суђења лицима оптужених за ратне злочине. У случају неспоразума приликом примене одредби члана 45 било је предвиђено да се свака заинтересована влада обрати амбасадорима СССР-а, Велике Британије, САД и Француске у Риму ради проналажења решења. Проблем у комуникацији са италијанском владом појавио се одмах након завршетка Другог светског рата због одбијања југословенске владе да прихвати успостављање дипломатских односа са Римом. У вези са питањем ратних злочинаца југословенска влада је директан контакт са италијанском владом успоставила тек након завршетка преговора у потписивању Уговора о миру и обнове дипломатских односа.¹³

Југославија је код Комисије УН за ратне злочине у Лондону до почетка марта 1947. године регистровала укупно 2.104 ратна злочинца, од којих 1.123 Немаца и Аустријанаца, 759 Италијана, док су остали припадали другим народностима.¹⁴ Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача доставила је Правном одељењу Министарства иностраних послова, 31. октобра 1946. године, списак на којем су наведена имена, чин, положај у служби за укупно 41 лице, италијанске ратне злочинце, који су регистровани код Комисије Уједињених нација за ратне злочине у Лондону и за које је југословенска комисија имала податке о њиховом месту боравка.¹⁵ Министарство је замољено да од америчке и бри-

¹² „Указ о ратификацији Уговора о миру са Италијом“, *Службени лист ФНРЈ*, 29. август 1947, стр. 1001–1085.

¹³ Званичан процес успостављања дипломатских односа почео је јануара 1947. одлуком југословенске владе да пошаље италијанској влади промеморију (*aide-memoire*) о својој намери да успостави политичко представништво. Дипломатски архив Министарства спољних послова, Политичка архива, 1947, ф. 48, бр. 41030. (У даљем тексту: ДА МСП, ПА).

¹⁴ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije. Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*, III knjiga, Nolit, Beograd, 1988, стр. 166. (У даљем тексту: В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*).

¹⁵ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 13001.

танске владе затражи да својим командама у Италији издају наређење да наведена лица изруче југословенским властима. Наведено је да већина наведених злочинаца заузима високе положаје у државном италијанском апарату. Вршилац дужности начелника Правног одељења Министарства иностраних послова Драгутин Ђурђев доставио је тај списак југословенској амбасади у Лондону 11. новембра 1946. године, уз инструкцију да амбасада нотом достави списак Форин офису.¹⁶ Наведено је да препис ноте треба доставити амбасади у Вашингтону.

Саветник др Сергије Макиедо из амбасаде у Вашингтону доставио је 27. фебруара 1947. године Политичком одељењу Министарства копију ноте примљене од Стејт департмента, као одговор на југословенску ноту од 4. децембра 1946. године, којом се протествовало због неиспоручивања италијанских ратних злочинаца.¹⁷ Стејт департмент на почетку ноте подсећа југословенску владу да савезничка војна власт више не функционише у Италији, осим у провинцијама Удине и Јулијска крајина, те да је с обзиром на ову околност савезничком врховном команданту дата инструкција да представнике држава чланица Уједињених нација саветује да захтеве за изручење ратних злочинаца упућују директно италијанској влади. Југословенска влада се даље упућује да би било корисно да директно постигне одговарајући споразум са италијанском владом по питању ратних злочинаца. Амбасада у Лондону доставила је 27. марта 1947. године Политичком одељењу Министарства иностраних послова препис ноте Форин офиса од 24. марта 1947, као одговор на ноту амбасаде од 8. јануара, предате на основу инструкције Министарства дате телеграмом од 7. јануара.¹⁸ У ноти коју је Форин офис 27. марта 1947. упутио југословенској амбасади у Лондону, као одговор на ноту амбасаде послату на основу инструкције Министарства од 7. јануара, а која је примљена у Београду 28. марта, британски премијер Атли (Clement R. Attlee) позива се на своје ноте по питању италијанских ратних злочинаца, чије је изручење била тражила југословенска влада, од 27. новембра 1946. и од 8. јануара 1947.¹⁹ Атли је поменуо и ноту која је била послата југословенском амбасадору 31. октобра 1946. године, у којој је било објашњено да су услови италијанског примирја из 1943. делимично постали ван употребе и да су их догађаји превазишли. Даље се наводи да је то чињенично стање било признато од мини-

¹⁶ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 13001/46.

¹⁷ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 45152.

¹⁸ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 46171.

¹⁹ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 45960.

стара иностраних послова СССР-а, САД, Француске и Велике Британије када су са Италијом потписали ревидиране услове примирја у Паризу, 16. маја 1946. године. У уводу ревидираних услова се између осталог каже: „С обзиром да су услови примирја тиме делимично постали обсолвентни или су их догађаји превазишли“.²⁰ Атли је указао да иако ови ревидирани услови примирја никада нису правно ступили на снагу, декларација четири министара тачно је описала ситуацију која је фактички постојала. Ова ситуација била је призната од извесног броја влада Уједињених нација које су поставиле своје дипломатске представнике ради директних преговора са италијанском владом по питањима која представљају њихов интерес. Савезничка војна управа била је укинута и вођење послова било је пренето на италијанску владу за целу Италију, са изузетком Јулијске крајине и Удина. У овим измењеним околностима за савезничког врховног команданта постало је незгодно да разматра са италијанском владом питање изручења ратних злочинаца тражених од других влада Уједињених нација и услед тога су дате инструкције да ова питања стране заинтересоване владе чланице Уједињених нација треба да третирају директно са италијанском владом. Атли је навео да су од јануара 1946. британске власти у Италији обезбедиле изручење италијанских ратних злочинаца тражених ради суђења у вези са злочинима почињених против британских држављана посредством одговарајућих италијанских власти. Атли је изразио претпоставку да је таква пракса била прихваћена и од других влада Уједињених нација са задовољавајућим резултатом. Констатовао је да „за жаљење је да југословенска влада није нашла пута да постави једног дипломатског представника у Италији као што су то урадиле остале Уједињене нације и да је као последица тога питање изручења италијанских злочинаца које тражи Југославија остало тако дуго нерешено“.²¹ На крају је изразио наду да ће, након што је један југословенски отпавник послова постављен у Италији, ово питање бити решено на задовољавајући начин, као последица директних преговора између две владе.

Карактеристичан је пример југословенског захтева за изручење италијанског држављанина Ђузепеа Бастијанинија (Giuseppe Bastianini), који је југословенска делегација у Саветодавном већу за Италију упутила 30. јануара 1947. Врховној савезничкој команди.²² Команда је одговорила 6. фебруара да су комбиновани шефови штаба одлучили да се све молбе за изручење италијанских ратних зло-

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

²² ДА МСП, ПА, 1947, 55, 46790.

чинаца решавају директно са италијанском владом. Након оваквог развоја догађаја, помоћник начелника 1. регионалног одељења Б. Хаџипанзов обавестио је 19. априла 1947. године Државну комисију за утврђивање ратних злочина да ће Министарство иностраних послова ускоро покренути код италијанске владе питање изручења Бастијанинија, као и свих других италијанских ратних злочина.

Југословенски амбасадор у Лондону Љубомир Леонтић обавестио је 15. јануара 1947. године Министарство иностраних послова да је на основу акта Министарства упутио ноту Форин офису тог дана и пружио податке о месту боравка регистрованих италијанских ратних злочинаца, тражећи да се ти подаци доставе војним властима у Италији са инструкцијама да наведене злочинце изруче југословенским властима.²³ Препис ноте достављен је амбасади у Вашингтону ради предаје истоветне ноте Стејт департменту. Препис ноте био је достављен југословенском делегату у Риму, као и Државној комисији у Београду. Секретар В. Перендија из амбасаде у Вашингтону доставио је Политичком одељењу Министарства, 19. марта 1947, копију ноте Стејт департмента од 17. марта, која је примљена као одговор у вези са актом Министарства од 11. новембра 1946, а на основу ноте амбасаде ФНРЈ у Лондону од 15. јануара 1947. године, којом је достављена листа од 40 Италијана оптужених за ратне злочине.²⁴ У ноти се наводи да овакав захтев треба да буде упућен италијанској влади и подсећа се југословенска влада да је у ноти Стејт департмента од 25. фебруара 1947. указано на овакав поступак. Америчка влада наведени списак ипак је предала америчким војним властима у Италији због могућности да неко од тих лица живи у Сједињеним Америчким Државама, на територији под контролом савезничких војних власти, или на италијанској територији која је и даље под управом савезничких власти. На крају ноте констатовано је да је југословенска влада већ обавештена да ће савезничке војне власти пружити сваку могућу помоћ државама чланицама Уједињених нација по питању особа које су под њеном јурисдикцијом, а оптужене су за ратне злочине. Амбасада у Лондону доставила је 8. априла 1947. Министарству препис ноте Форин офиса од 1. априла 1947, која је упућена као одговор на југословенску ноту од 15. јануара 1947, по питању списка од 40 Италијана ратних злочинаца чије је изручење Југославија тражила.²⁵ Примерци ноте достављени су југословенском представнику у Риму и Државној ко-

²³ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 6478.

²⁴ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 46112.

²⁵ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 46816.

мисији у Београду. Министар Атли у ноти понавља став британске владе, који је већ раније изречен приликом комуникација у вези са истом темом, да све захтеве за ратне злочинце треба упутити директно италијанској влади, са којом је југословенска влада имала дипломатске односе. У другом делу ноте указује се да подаци изнети у списку за италијанског генерала Гамбару (Gastone Gambara) нису тачни и да он никада није био под британском заштитом и да на основу сазнања британских власти он живи у северној Италији. Наведено је да је британска влада расположена да пружи сваку помоћ у привођењу правди свих ратних злочинаца који се крију на територији која је још увек под њеном јурисдикцијом, као што је Зона А Јулијске крајине, и у том циљу дата је инструкција да британске војне власти пронађу капетана Антонија Пависича (Antonio Pavisich), уколико је на територији под британском контролом.

Председник Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача др Душан Недељковић обратио се 17. марта 1947. Министарству иностраних послова у вези са актом овог министарства од 17. децембра 1946, који је достављен Делегацији за ратне злочине у Лондону.²⁶ У прилогу акта др Недељковић је доставио концепт додатне одлуке за италијанског држављанина Паола Спинелија (Paolo Spinelli), који је био регистрован код Комисије Уједињених нација у Лондону на листи италијанских злочинаца бр. 15, под редним бројем 431, као и један примерак оригиналне одлуке Земаљске Комисије НР Хрватске против Спинелија, с молбом да се ове одлуке доставе амбасади у Лондону. Вршилац дужности шефа Другог одсека саветник Д. Говорушић доставио је 22. марта 1947. ове податке, преко амбасаде у Лондону, Делегацији за ратне злочине.²⁷

У белешци која је састављена у Министарству иностраних послова 28. марта 1947. разматра се у чијој је надлежности предаја ратних злочинаца који се налазе на територији Италије.²⁸ Наводи се да је обавеза италијанске владе да предаје ратне злочинце била предвиђена у члану 29 Протокола о измени услова примирја од 9. новембра 1943. године, док се у тексту ревизије примирја са Италијом од 16. маја 1946. не говори о обавези Италије да предаје ратне злочинце. Једино тачка 8 овог текста говори о обавези италијанске владе да сарађује у хапшењу и предаји лица која су Комисија Уједињених нација или Међународни војни суд означили као ратне злочинце или за неопходне сведоке у вези са ратним злочинима. У бе-

²⁶ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 44886.

²⁷ Исто.

²⁸ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 55/792.

лешци се констатује да је у тексту ревизије примирја заиста наведено да постоји искључива надлежност италијанске владе и да њој треба да се обраћају друге државе. Уговор о миру предвиђа такође искључиву надлежност Италије, док је само у случају спора надлежна конференција четири амбасадора у Риму. У параграфу 3ц ревидираног текста примирја наводи се да ово не важи за провинцију Удине и Јулијска крајина.

Начелник 1. политичког одељења Министарства иностраних послова Јоже Брилеј тражио је 1. априла 1947. године да Државна комисија за ратне злочине достави списак свих италијанских ратних злочинаца које Југославија треба да тражи од италијанске владе, са потребним доказним материјалом и назнаком одлуке те комисије, као и одлуке Комисије УН за ратне злочине.²⁹ Навео је да Министарство не располаже свим потребним подацима о италијанским ратним злочинцима, а намерава ускоро да затражи од италијанске владе изручење свих италијанских ратних злочинаца које је Комисија УН за ратне злочине унела у листу ратних злочинаца. Председник Комисије Душан Недељковић одговорио је 4. априла 1947. да ће Државна комисија у неколико наредних дана спремити и доставити списак свих италијанских ратних злочинаца који су на захтев Југославије регистровани код Комисије УН за ратне злочинце.³⁰ У даљем тексту др Недељковић објашњава да италијанској влади није потребно достављати доказе на основу којих се тврди да је неко лице ратни злочинац, већ само треба доставити списак. Као разлог наводи да „не би требало дозволити италијанској влади да она може поново да се упушта у оцењивање доказа и евентуално одбијање изручења у случајевима где надлежно међународно тело тј. Комисија УН за ратне злочине, већ својом регистрацијом злочин и злочинца утврдила“. Брилеј је 11. априла потврдио Државној комисији за ратне злочине да је Министарство сагласно са мишљењем да италијанској влади не треба достављати доказе *prima facie*.³¹ Навео је да је довољно да Државна комисија достави Министарству иностраних послова списак италијанских ратних злочинаца који су, на захтев те комисије, регистровани код Комисије УН за ратне злочине, заједно са кратком ознаком кривичног дела, листом и редним бројем под којим је злочинац регистрован код Комисије УН. Замолио је да се списак достави што брже како би се код италијанске владе што пре покренуо поступак за изручење италијанских ратних злочинаца.

²⁹ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 45788.

³⁰ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 46380.

³¹ Исто.

Државна комисија доставила је 16. априла 1947. године Министарству иностраних послова списак са укупно 747 имена италијанских ратних злочинаца, који је састављен према листама злочинаца Комисије УН за ратне злочине.³² На списку, на коме је било и 6 неидентификованих лица, била су наведена имена свих италијанских ратних злочинаца које је Државна комисија до тада регистровала код Комисије УН. У тренутку када је тај списак био састављен, код Комисије УН налазило се још неколико југословенских захтева за регистровање југословенских ратних злочинаца, који још нису били решени и који су се односили на „мање злочинце“. У објашњењу које је Државна комисија упутила уз списак, наведено је да ће у контакту са италијанском владом бити довољно да се наведе листа и редни број Комисије УН за ратне злочине, као и да ће Комисија из овог потпуног списка за неколико дана издвојити списак са око 60 имена за које је сматрала да су „најкрупнији и најинтересантнији те да првенствено треба инсистирати на њиховом изручењу“. Тај списак достављен је Министарству иностраних послова 21. априла 1947. године, на 6 страна, са укупно 60 имена италијанских држављана „које треба првенствено тражити, када о томе буду поведени преговори и постигнуту споразуми са италијанском владом“.³³ На списку је наведено и име Тадео Орландо (Tadeo Orlando), регистрован на листи бр. 15, под редним бројем 362, одлука Ф. бр. 268, а наведена је његова функција за време рата.³⁴ Акиле Мараца (Achille Marazza), регистрован на листи „А“ бр. 12, редни број 129, одлука Ф. бр. 212, није било на овој листи најтраженијих ратних злочинаца, већ је његово име било само на великом списку.³⁵ Орландо и Мараца били су на високим положајима у италијанској влади. Тадео Орландо је у првој влади Пјетра Бадолја (Pietro Badoglio) најпре био подсекретар у Министарству рата, од 15. новембра 1943. до 11. фебруара 1944, у време када је министар био Антонио Сориће (Antonio Sorice), а затим и министар рата.³⁶ На истом положају остао је и у другој Бадолјовој влади, од 22. априла до 8. јуна 1944. године. Акиле Мараца био је подсекретар у Министарству образовања у влади Феруђо Парија (Ferruccio Parri), од 21. јуна до 8.

³² ДА МСП, ПА, 1947, 55, 47091.

³³ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 47223.

³⁴ „Division General Comander of the Granatieri di Sardegna div. Acting Commander XI Army Corps operating in Sloveni and Croatia.“ *Исто*.

³⁵ На списку су наведени подаци: „Marazza A. Maggiore Aitante, 23th Rgt. Fant. 'Como', 'Isonzo' div. u Crnomlju 1942–1943. Mass murder and other crimes.“ *Исто*.

³⁶ <http://www.governo.it/Governo/Governi/badoglio1.html> (17. јануар 2012).
<http://www.governo.it/Governo/Governi/badoglio2.html> (17. јануар 2012).

децембар 1945.³⁷ На истом положају остао је у првој влади Алђиде де Гасперија (Alcide de Gasperi), од 10. децембра 1945. до 1. јула 1946. године, у другој влади Де Гасперија био је подсекретар у Министарству правде, у четвртој влади Де Гасперија, од 31. маја 1947. до 23. маја 1948, био је подсекретар у Министарству унутрашњих послова, у шеестој влади Де Гасперија, од 27. јануара 1950. до 19. јула 1951, био је министар рада.³⁸

У оквиру припрема југословенске владе да проблем ратних злочинаца изнесе пред Уједињене нације, помоћник министра иностраних послова Владимир Велебит је 4. маја 1947. године обавестио Министарство иностраних послова да је материјал о италијанским ратним злочинцима који је спремио Лео Матес неупотребљив јер не садржи чињенице.³⁹ Тражио је од Министарства да пошаље нов материјал са конкретним садржајем, уколико је потребно да се Уједињеним нацијама преда меморандум по том питању. На седници колегијума Министарства иностраних послова одлучено је да Велебит буде обавештен о томе да у вези са питањем италијанских ратних злочинаца не предузима ништа, јер је већ раније одлучено да ће питање „расељених лица и издајника и колаборациониста“ бити изнето пред Савет безбедности.⁴⁰ У том тренутку била је у току израда меморандума са намером да се то питање изнесе пред Савет безбедности до краја маја 1947. године. На 91. пленарној седници Генералне скупштине Уједињених нација о питању изручења ратних злочинаца др Милан Бартош је одржао говор 23. септембра 1947. године.⁴¹ Југословенска делегација претходно је поднела Генералном комитету питање под насловом „Препоруке које треба дати да би се обезбедило изручење ратних злочинаца, издајника и

³⁷ <http://www.governo.it/Governo/Governi/parri.html> (17. јануар 2012).
http://www.governo.it/Governo/Governi/de_gasperi1.html (17. јануар 2012).
http://www.governo.it/Governo/Governi/de_gasperi2.html (17. јануар 2012).
http://www.governo.it/Governo/Governi/de_gasperi4.html (17. јануар 2012).
http://www.governo.it/Governo/Governi/de_gasperi6.html (17. јануар 2012).

³⁸ ДА МСП, ПА, 1948, 72, у досијеу 16 налазе се разна документа из јануара 1948. о доказивању кривице за ратне злочине Орланду и Мараџи. У оквиру овог досијеа налазе се издвојена документа „Материјал о италијанским ратним злочинцима“.

³⁹ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 48123. На полеђини овог телеграма 8. маја је написано да треба обавестити Велебита „о изради меморандума који ће на време бити донет и предат у Њујорк“.

⁴⁰ Исто. Забелешка састављена у Одељењу за међународне организације 8. маја 1947. године. На крају Забелешке руком је написано да је предата другу Златаревићу који путује у Њујорк.

⁴¹ *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1947, II, (ur. Miloš Spaić), Jugoslovenski pregled, Beograd, 1986, стр. 216–217.

квислинга државама где су починили злочине“. Делегација је сугерисала да се ово питање упути не Правном, већ Комитету за политичка и безбедносна питања. Како је рекао Бартош, заштита ратних злочинаца и њихово неизручење, чак и у случају када је њихова кривица несумњива, може да нашкоди добрим међународним односима. Бартош је индиректно прозвао италијанску владу када је рекао да се у неким државама ратним злочинцима „дозвољава да заузимају важне положаје“. Много директнији био је члан југословенске делегације др Алеш Беблер, који је у свом говору 31. октобра 1947. године на пленарној седници Генералне скупштине Уједињених нација о изручењу ратних злочинаца указао да су прошле две и по године од краја рата, а да ниједан једини Италијан – ратни злочинац није изручен Југославији, као ни Етиопији.⁴² Подсетио је да су оптужени за ратне злочине слободни, а неки од њих заузимају и службене положаје.

Велебит је 22. октобра 1947. године тражио од посланства у Риму да провери и хитно одговори да ли је тадашњи подсекретар у Министарству за унутрашње послове Мараца у периоду 1942/1943. године био мајор у 23 пешадијском пуку „Комо“ (Сомо) дивизије „Изонцо“ (Isonzo).⁴³ Након што је Велебит 25. новембра 1947. године поновио свој захтев,⁴⁴ југословенски посланик у Риму Младен Ивековић је 28. новембра 1947. обавестио Министарство да је Мараца био у 23 регименти дивизије „Изонцо“ (Isonzo militare 59) и да је у Југославији био од 9. септембра 1942. до 5. маја 1943. године.⁴⁵

Заступник начелника 1. регионалног одељења Лазар Латинковић обратио се Државној комисији 27. октобра 1947. године и навео да Министарство иностраних послова сматра потребним да укаже на активност бившег италијанског дипломате Карла Умилта (Carlo Umilta).⁴⁶ Даље се наводи да је он служио италијанској политици припремања агресије на Југославију, најпре као конзул у Сплиту од 1922. до 1924, затим две године као шеф одсека за Југославију у италијанском Министарству иностраних послова, а затим од 1930. до 1939. као италијански конзул у Загребу. Умилта је након окупације Југославије био цивилни комесар за област Косова и Метохије, а зиме 1942/43. постављен је за цивилног комесара у Санџаку и на тој дужности остао је до пролећа 1943. године. Умилта је у Италији објавио своје успомене под називом „Југославија и Албанија“, где, како је на-

⁴² Исто, стр. 319–323.

⁴³ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 420855.

⁴⁴ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 424327.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 421259.

вео Латиновић, износи неистине и клевете, као и да основа италијанске политике према ФНРЈ треба да буде распиривање сукоба, као и распиривање сукоба између Југославије и Албаније. „Сматрамо да би требало испитати његову делатност за читаво време његовог боравка у нашим крајевима, а нарочито за време окупације, како би га на темељу прикупљених података могли прогласити за ратног злочинца.“ Из Државне комисије, 15. новембра 1947. године, обавестили су Министарство иностраних послова да не располажу подацима о активностима Карла Умилта, његову књигу нису успели да набаве и предлажу да Министарство покуша да је набави или уколико је већ има да је преда на коришћење Комисији.⁴⁷ У акту је даље напоменуто да је потребно набавити све публикације које потичу од разних бивших високих италијанских окупационих функционера. У Комисији су сматрали да су такве публикације посебно биле потребне у том тренутку, када је у току била кампања око изручења италијанских ратних злочинаца путем непосредних преговора са италијанском владом, као и за припреме за евентуално суђење. Хаџипанзов је 22. новембра 1947. године доставио Државној комисији књигу Карла Умилта „Југославија и Албанија“ и у вези са набавком других публикација из Италије обавестио да ће се Министарство обратити аташеу за штампу у Риму да доставља такве публикације и књиге.⁴⁸

Председник Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача др Душан Недељковић доставио је Одељењу за међународне организације Министарства, 2. новембра 1947. године, кратак опис злочина и главне личне податке за све италијанске злочинце који су наведени на списку који је саставила Комисија.⁴⁹ Начелник 1. регионалног одељења Брилеј доставио је посланству у Риму 5. новембра 1947. листу италијанских ратних злочинаца чије изручење одмах треба тражити, као и опис дела за свакога посебно.⁵⁰ Објашњено је да изручење треба тражити на основу члана 45. Уговора о миру, али да материјалну основаност оптужбе може да испита само југословенски суд, а не италијански, да регистрација код Комисије УН за ратне злочине није никакав услов приликом тражења италијанских ратних злочинаца, као и да ће се југословенска влада вероватно ограничити на тражење оних који су регистровани. Брилеј је навео да југословенски држављани уопште нису регистровани код Комисије Уједињених нација, „према томе

⁴⁷ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 423417.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 421130.

⁵⁰ Исто.

код њих регистрација не долази у обзир“. Навео је да југословенска влада одлуке југословенске Комисије сматра оптужбом на основу члана 45. Уговора о миру. Југословенска влада је такође сматрала да је Италија, по члану 45, на захтев Југославије дужна да врши и претходно хватање и затварање оних чије изручење Југославија тражи. Брилеј је објаснио да ове чињенице и ставове треба употребити у појединим приликама. Сматрао је да уколико Италијани траже нека објашњења у вези са захтевима које је поднела југословенска влада, може да се тражи да наведено лице притворе док југословенска влада одговори. Брилеј је напоменуо да се могу водити преговори у циљу олакшавања и убрзања изручења, али они не смеју да ограниче права која Југославија има на основу Уговора о миру, нити се због њих може одлагати изручење. Брилеј је послао и изглед обраска захтева за изручење који је утврдила југословенска влада и најавио да ће у најскорије време послати сличан материјал за домаће издајнике.⁵¹ На крају је тражио да у југословенском посланству припреме ноту са захтевом за изручење ратних злочинаца са списка који је достављен у прилогу акта, али да ноту предају тек након што приме посебну инструкцију. Приложени списак под називом „Списак италијанских ратних злочинаца регистрованих код Комисије УН за ратне злочинце у Лондону чије изручење треба првенствено тражити од италијанске владе“ садржи 42 имена. На том списку нису Орlando и Мараца, а прва тројица на списку су Марио Роата (Mario Roatta), Марио Роботи (Mario Robotti), Алесандро Пирцио Биролли (Alessandro Pirzio Bioroli), на крају списка је датум 15. октобар 1947. године. Истог дана, 5. новембра 1947, Брилеј је посланству у Риму послао допуну акта, у којој је навео да је посебно важно да у ноти не треба нигде навести какве доказе има југословенска влада и где се ти докази налазе.⁵² Као разлог за такав став навео је да је основно полазиште југословенске владе да Југославија није дужна да италијанској влади даје било какве доказе, чак ни оне *prima facie*. Инструкцију југословенском посланству у Риму да од италијанске владе захтева предају италијанских, југословенских и свих осталих

⁵¹ „Технички би форма тражења по нашем мишљењу била ова: НН је одлучио бр... од ... Државне комисије оптужен за следећа дела... (односно: за дела описана у прилогу ове ноте) Будући да наведена дела имају критерија ратних злочина (односно злочина против човечности) тражимо да он на основу члана 45. Уговора о миру изручи. Напомињемо да је исти регистрован код КУН листа бр... ред. бр.... Молимо Вас да опише дела прегледате и да квалификацију вршите сами (изоставивши прописе које је Комисија навела) на основу Повеље Нинбершког суда, чији текст Вам прилажемо. Исто тако изоставите пасусе који се односе на то да односни није спречавао усташе и четнике у вршењу злочина“. Исто.

⁵² Исто.

ратних злочинаца који су наведени у листама које је саставила југословенска влада упутио је Велебит, 1. децембра 1947. године.⁵³

На основу извода из одлука Комисије против италијанских ратних злочинаца Тадеа Орланда и Акиле Мараца, које је Државна комисија 14. децембра 1947. године доставила Одељењу за извршење међународних уговора Министарства иностраних послова,⁵⁴ министар иностраних послова Станоје Симић је сутрадан податке за Орланда и Марацу доставио посланству у Рим и навео да ће Министарство накнадно доставити податке за остале ратне злочинце како би од италијанске владе тражили њихову предају.⁵⁵ Наредног дана Симић је тражио да Посланство у Риму посебном нотом одмах затражи изручење Орланда.⁵⁶ Међутим, истог дана министар Симић је обавестио Посланство да претходни телеграм „не важи“ и да је новом нотом потребно тражити предају Мараце.⁵⁷ Симић је сутрадан, 17. децембра, тражио да посланство у Риму обавести о датуму предаје нота за изручење Орланда и Мараце.⁵⁸ Ивековић је 20. децембра 1947. јавио да су ноте предате 18. децембра.⁵⁹ Истога дана Ивековић је посетио Зопија (Vittorio Zoppi), директора Политичког одељења, и скренуо му пажњу на ноте. Зопи је избегавао сваку изјаву о ставу италијанске владе, али је нагласио да ће југословенски захтев за изручење Орланда и Мараце изазвати бурне коментаре у италијанској и међународној јавности.

До коментара у италијанској јавности дошло је након што су италијански листови почетком децембра пренели вест Радио Београда да

⁵³ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 424330.

⁵⁴ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 425907.

⁵⁵ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 425780.

⁵⁶ Наведено је да је Орландо, као командант дивизије „Гранатиери ди Сардења“ (Granatieri di Sardegna), био „извршилац и саучесник злочина извршених над становништвом и имовином окупираних области Југославије путем убистава, масовних покоља, затварања и депортације становништва паљења кућа, пљачке и уништења имовине, убијања заробљеника и талаца, починио је ратне злочине као и злочине противу мира и човечанства или је у овима био саучесник према члану 5 тачка б и ц Повеље Међународног суда у Нирнбергу“, као и да је код Комисије УН у Лондону регистрован као злочинац на листи 12, редни број 149. У телеграму је наведено да је ова дивизија до краја септембра 1942. била у саставу 11. армијског корпуса са седиштем у Љубљани. Даље се у телеграму наводе примери почињених злочина јединица дивизије Granatieri di Sardegna „што су их извршили под командом генерала Орланда и по његовим упутствима и наређењима“. ДА МСП, ПА, 1947, 55, 426043.

⁵⁷ Наведени су подаци о његовој служби за време рата, злочини које је починио, а који су већ наведени у ранијем телеграму Министарства, и као пример се наводе злочини које су починиле јединице његове дивизије. ДА МСП, ПА, 1947, 55, 426045.

⁵⁸ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 426260.

⁵⁹ Исто.

ће југословенска влада тражити изручење Орланда. Због притиска који су вршили италијански комунисти и прозивали Орланда као злочинца, италијанско министарство одбране објавило је 4. децембра 1947. у листу „Il Popolo“ коминике у коме наводи да Орландо није био у Далмацији, већ да је био командант „славне дивизије“ „Гранатиери“ у Љубљани.⁶⁰ Према информацијама које је Ивековић доставио 19. децембра, у коминикеу се наводи да су разне комисије које је именovalo Министарство рата утврдиле да Орландо није учествовао у злочинима, да је ушао у састав италијанске владе након што су га савезници репатрирали из заробљеништва и да је као министар рата спровео прву „реорганизацију и афирмацију италијанске војске“.⁶¹

Посланик Ивековић тражио је 19. децембра 1947. године информацију о томе да ли Министарство сматра „опортуним да преко нама наклоњене италијанске штампе лансирамо вест о тражењу изручења ратних злочинаца Мараце, Орланда и компаније“.⁶² Симић је 20. децембра 1947. одговорио да је покретање такве кампање потребно и веома важно.⁶³ Најавио је да ће Министарство послати документовани материјал првом поштом.

О питању италијанских ратних злочинаца разговарали су помоћник министра спољних послова Велебит и италијански посланик Мартино (Enrico Martino), 31. децембра 1947. године.⁶⁴ Мартино је рекао како је њима, италијанским антифашистима, тешко да нека страна држава суди италијанским грађанима за наводна дела, квалификована као ратни злочин. Велебит је одговорио да његову аргументацију сматра потпуно погрешном и да би свим антифашистима требало да буде у интересу да се фашисти и ратни злочинци процесуирају, без обзира да ли су грађани ове или оне државе. Велебит је окарактерисао да је неиздавање ратних злочинаца политичка линија италијанске владе, јер се она не ограничава само на неиздавање ратних злочинаца италијанске народности, већ и ратних злочинаца Југословена, „где свакако правна свест италијанског народа не може да представља препреку“. Велебит је рекао да ће југословенска влада истрајати у свом захтеву за изручење ратних злочинаца. Мартино је на овом састанку предао списак уговора за које италијанска влада пита да ли ће бити задржани на снази или не.

У Дирекцији за информације владе ФНРЈ 9. јануара 1948. одржана је конференција за штампу са домаћим и страним новинари-

⁶⁰ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 426633.

⁶¹ Исто.

⁶² ДА МСП, ПА, 1947, 55, 426198.

⁶³ Исто.

⁶⁴ ДА МСП, ПА, 1948, 65, 48502.

ма, коју је водио Ешреф Бадњевић, опуномоћени министар у Министарству иностраних послова.⁶⁵ На питање шта југословенска влада мисли о изјави члана Комисије Уједињених нација за ратне злочинце у Лондону поводом захтева југословенске владе да се изруче италијански ратни злочинци Мараца и Орlando, Бадњевић је одговорио да влада ФНРЈ не може да дозволи никакву ревизију одлуке којом су Мараца и Орlando регистровани као („ноторни“) ратни злочинци на листи Комисије Уједињених нација. Бадњевић је навео да су документи о ратним злочинима која су Орlando и Мараца починили или у њима учествовали својевремено били довољни да убеде чланове ове комисије у исправност југословенских оптужби. Према Бадњевићевим речима, од тада не само да се нису појавили никакви нови моменти који би били у супротности са југословенским оптужбама већ ни сам Мараца није побио истинитост оптужби. На крају је рекао да уколико се иза такве изјаве крије покушај да се „ноторни ратни злочинци Орlando и Мараца оперу, онда је ова Комисија у опасности да се потпуно дискредитује“.

У Дирекцији за информације владе ФНРЈ, 21. јануара 1948. године, Јован Вукмановић, помоћник начелника Одељења за штампу у Министарству иностраних послова, одржао је конференцију за штампу представника Министарства иностраних послова са домаћим и страним новинарима.⁶⁶ На питање да ли има неких нових детаља о изручењу ратних злочинаца Орlando и Мараца, Вукмановић је рекао да је „још 18. децембра 1947. године посланство ФНРЈ у Риму предало италијанском Министарству иностраних послова ноту са захтевом да се на темељу одредаба Уговора о миру са Италијом изруче југословенским властима ратни злочинци Орlando и Мараца. До сада није примљен никакав одговор од италијанске владе нити су предузети било какви кораци против наведених ратних злочинаца. Напротив, они још увек заузимају високе и одговорне положаје.“ Вукмановић је даље рекао да је дивизија „Гранатиери ди Сардења“, којом је командовао Орlando, извршила безброј ратних злочина, од стрељања ратних заробљеника, бораца НОВЈ, стрељања талаца и невиних лица, пљачкања и паљења читавих насеља, до масовних хајки на цивилно становништво. Неки од докумената и заплењена архива дивизије непобитно показују да највећу одговорност за све те злочине сноси ратни злочинац Орlando. Вукмановић је нека од докумената ставио на увид новинарима. Говорио је о то-

⁶⁵ *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1948, (ur. Čedomir Štrbac), Jugoslovenski pregled, Beograd, 1989, стр. 15–19.

⁶⁶ *Исто*, стр. 28–31.

ме да јединице 23. пука „Комо“ , као и јединице читаве пешадијске дивизије „Изонцо“ , у чијим се командама налазио Мараца, нису нимало заостајале у вршењу ратних злочина за дивизијом „Гранатиери ди Сардења“. Даље су наведени злочини које је починила ова дивизија.

На конференцији за штампу представника Министарства иностраних послова са домаћим и страним новинарима 29. јануара 1948. године, у Дирекцији за информације владе ФНРЈ, Јован Вукмановић је на питање о карактеру говора грофа Сфорце (Carlo Sforza), министра иностраних послова Италије, на конгресу Републиканске партије у Напуљу, у коме се Сфорца задржао на питању изручења ратних злочинаца Југославији, рекао да говор показује јасну намеру италијанске владе и Де Гасперија да не испуне Уговор о миру у једној његовој битној тачки, у члану 45.⁶⁷ Тај члан обавезивао је италијанску владу да обезбеди изручење ради суђења оних лица која су починила или наредила ратне злочине или су у њима учествовала и то изручење оним земљама у којима су злочини почињени. Вукмановић је подсетио да овај члан представља примену општег савезничког принципа установљеног у току рата по питању ратних злочинаца и њиховог кажњавања. Међутим, према речима Вукмановића, министар иностраних послова Италије говорио је против члана 45, тако и против самог принципа изручивања и кажњавања ратних злочинаца уопште. Сфорца је у току говора отворено порицао победницима право да суде ратним злочинцима и питао се да ли је Нирнбершки суд ичему служио. Министар Симић је 26. маја 1948. од посланства у Риму тражио да достави препис ноте совјетског амбасадора, као одговор на став италијанске владе по питању ратних злочинаца изражен у Сфорцином говору у Напуљу, као и препис ноте коју је посланство предало 27. новембра.⁶⁸

Председник Републике Италије донео је 26. фебруара 1948. „Указ са законском снагом којим се регулише изручење ратних злочинаца држављана Савезничких и удружених сила“.⁶⁹ Према овом декрету, екстрадиција је могла да се одобри само на основу повољног решења Апелационог суда у Риму. Уколико суд одлучи да не треба изручити то лице, полиција га може држати под надзор за евентуалност да земља која га тражи поднесе то питање амбасадорима Француске, Велике Британије, САД и СССР-а, као што је и предвиђено у тачки 3, члан 45. Уговора о миру. Ивековић је из Рима,

⁶⁷ Исто, 1948, стр. 38–39.

⁶⁸ ДА МСП, ПА, 1948, 74, 47214.

⁶⁹ ДА МСП, ПА, 1948, 74, 412835.

8. марта 1948, питао Министарство да ли југословенска влада намерава да предузме нове кораке поводом ослобађајуће пресуде генерала Роате „и других фашистичких злочинаца“.⁷⁰ Министар Симић је на акту руком написао: „нећемо, пошто је Роата ослобођен од стране италијанског суда за кривична дела учињена у Италији“. Овај одговор послат је посланику Ивековићу 11. марта 1948.⁷¹

Југословени оптужени за ратне злочине

Поред изручења италијанских грађана оптужених за ратне злочине, југословенска влада је од италијанске владе очекивала и изручење југословенских држављана оптужених за ратне злочине и издају. Због непостојања дипломатских односа са Италијом, југословенска влада је захтеве упућивала преко америчке и британске владе. Чињеница је да се након Другог светског рата међу расељеним лицима и избеглицама у Италији налазио велики број лица оптужених за ратне злочине и издају, чије је изручење Југославија тражила.⁷² Према неким подацима, у читавој Европи је почетком 1946. у избегличким логорима било око милион људи, а међу њима је било и ратних злочинаца, квислинга и сарадника марионетских режима које је формирала нацистичка Немачка.⁷³ Англо-америчке окупационе власти у Италији, Аустрији и Немачкој пружале су подршку овим људима, настојале да реше проблем њиховог статуса и држављанства, али су и ометале проналажење, хапшење и изручење ратних злочинаца и колаборациониста. Решавање овог проблема покренуто је и у Уједињеним нацијама, када је представник Велике Британије 23. јануара 1946. поднео у Трећем комитету Генералне скупштине предлог о оснивању нове међународне организације за пружање помоћи избеглицама и расељеним лицима, иако се до тада овим питањем бавила UNRRA.⁷⁴ Суштина британског предлога, који је подржавала америчка влада, била је стварање посебног режима заштите ових лица од евентуалне одговорности пред земљама њиховог порекла, уз захтев да се овим лицима признава статус политичких дисидената са правом азила.⁷⁵ Југословенска делегација у УН признавала је потребу за стварањем нове међународне

⁷⁰ ДА МСП, ПА, 1948, 72, 46453.

⁷¹ Исто.

⁷² В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, стр. 166.

⁷³ Ј. Jovanović, *Jugoslavija...*, стр. 96.

⁷⁴ Исто, стр. 97.

⁷⁵ Исто.

организације која би се бавила проблемом расељених лица, али је била против признавања статуса дисидената. На основама британског захтева формирана је Међународна организација за избеглице (IRO) и усвојен њен устав, који је ступио на снагу 1. јуна 1947. године.⁷⁶ Југословенска делегација гласала је против Устава IRO, а др Милан Бартош је објаснио да је за владу ФНРЈ несхватљив овакав начин решавања питања расељених лица.

Југословенска влада настојала је да преко свог представништва код савезничких власти у Италији (Југословенске делегације у Саветодавном већу за Италију) пронађе ратне злочинце у избегличким логорима. Шеф југословенске делегације Словен Смодлака имао је прилике да на седницама Саветодавног већа, у директној комуникацији са савезничким војним властима, износи југословенске захтеве.

Трагање за ратним злочинцима у избегличким логорима у Италији довело је до инцидента са трагичним последицама. Вршилац дужности генералног конзула ФНРЈ у Напуљу и члан југословенске делегације при Саветодавном већу за Италију Вицко Глунчић убијен је 25. јануара 1947. у логору за расељена лица број 38, у Еболију, у близини Напуља, док је југословенски аташе Јосип Енгел тешко рањен.⁷⁷ У близини Напуља налазило се неколико логора у којима су била смештена расељена лица. У наведеном логору било је смештено неколико хиљада усташа, четника, љотићеваца и недићеваца, који су према тумачењу југословенских власти били ратни злочинци. Представници југословенских власти у Напуљу обратили су се савезничким војним властима у Италији да им дозволе да посете ове логоре у циљу репатријације свих лица која су изразила жељу да се врате у Југославију. Савезничке војне власти у Казерти обавестиле су југословенско представништво да може да пошаље своје делегате у ове логоре, као и да није потребно да воде са собом никакву заштиту јер су расељена лица без оружја. Југословенска влада је за напад и убиство оптужила „четничке злочинце“, који су били запослени као стражари канцеларије команданта логора. Глунчић и Енгел су пренети у једну напуљску болницу, где је Глунчић преминуо између 25. и 26. јануара, а Јосип Енгел је дуго био у критичном стању. Југословенска влада је за овај тешки инцидент сматрала одговорним британске војне власти у Италији, наводећи

⁷⁶ Исто, стр. 97–104.

⁷⁷ Саопштење Танјуга поводом убиства вршиоца дужности генералног конзула ФНРЈ у Напуљу и члана југословенске делегације при Савезничком саветодавном већу за Италију Вицка Глунчића, Рим, 27. јануар 1947. године. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, 1947, I, (ur. Vladimir Milovanović), Jugoslovenski pregled, Beograd, 1985, стр. 96–97.

да је то „један од најтежих догађаја који се до данас десио у међусобним односима између наших и енглеских органа власти“.⁷⁸ Југословенска влада је у свом саопштењу навела да су Глунчић и Енгел нападнути у присуству британског мајора и неких других британских војних лица, који су у сваком случају били дужни да их заштите као службене представнике владе Федеративне Народне Републике. Навела је да ће код британске владе предузети кораке у циљу кажњавања злочинаца и спровођења детаљне истраге.

Влада ФНРЈ и влада Велике Британије потписале су 8. септембра 1947. године „Споразум о југословенским расељеним лицима“.⁷⁹ На основу овог споразума, обе владе преузеле су обавезу да улажу заједнички и појачан напор како би постигле коначно решење целокупног питања југословенских расељених лица и колаборациониста под британском контролом. Посланик Младен Ивековић доставио је Министарству иностраних послова, 13. септембра 1947, закључке са састанка који је одржан 11. септембра 1947. између представника југословенског посланства и представника Припремне комисије међународне организације за избеглице (Preparatory Commission IRO) у просторијама Комисије.⁸⁰ Тема састанка била је репатријација југословенских грађана из логора под заштитом и надлежношћу ове установе. Ивековић је сматрао да је постигнут задовољавајући успех, да треба очекивати да ће Комисија испунити обавезе које је преузела, као и да ће рад на репатријацији моћи лакше да се одвија. Он је замолио Министарство иностраних послова да интервенише код Комитета за социјално старање при влади ФНРЈ, како би Министарство иностраних послова, на основу закључака са састанка, могло да преузме све потребне мере у циљу повратка што већег броја логораша у Југославију. Ивековић је посебно указао на хитност предузимања потребних активности како се не би губило на времену, јер је добар део југословенских грађана из Италије већ почео да емигрира у земље Јужне Америке. Као активности које је потребно спроводити Ивековић је навео: да Комитет за социјално старање започне са што редовнијим одашиљањем до-

⁷⁸ Изјава помоћника министра иностраних послова владе ФНРЈ др Владимира Велебита поводом убиства вршиоца дужности генералног конзула у Напуљу и члана југословенске делегације при Савезничком саветодавном већу за Италију Вицка Глунчића, Београд, 27. јануар 1947. године. У изјави се наводи да је Глунчевић, са дипломатским рангом конзула, југословенски делегат при Саветодавном већу. Савезничка комисија је 4. јануара 1946. „службено узела на знање ову његову функцију“. Исто, стр. 98.

⁷⁹ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 418419.

⁸⁰ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 418047.

маће штампе у Италију, што до тада није био случај; да се одмах одабере и упуту једна група од 5–6 бивших репатрираца из италијанских логора, која би извршила обилазак логора и дошла у контакт са својим познаницима и утицала на њихов повратак. Нагласио је да би Комитет требало тим људима да обезбеди потребна новчана средства за материјално издржавање током боравка у Италији, као и да им обезбеди пасоше и визе. Препоручио је да се у најскорије време пошаље једна група од 6 до 8 чланова, састављена од мајки или најближе родбине емиграната који се налазе у логорима у Италији. Сматрао је да приликом избора треба водити рачуна да буду заступљене особе из свих крајева (Хрватска, Словенија, Црна Гора, Србија). Навео је да би велики ефекат за репатријацију имало ако би се упутила и мања група свештеника православне, римокатоличке и исламске вероисповести, која би такође извршила обилазак логора. Ивековић је сматрао да би било корисно да се главне тачке закључака састанка са *Припремном комисијом међународне организације за избеглице* објаве преко радија, нарочито у емисијама за емиграцију. Тражио је да се посланству хитно пошаље већи број фотографија о обнови земље, нарочито о обнови порушених села одакле потиче емиграција, као и да се предузму и остале мере наведене у закључцима конференције. На крају је навео да је на основу закључака конференције и сагласности добијене од представника Припремне комисије међународне организације за избеглице, југословенска делегација за репатријацију при посланству почела одмах да обилази логоре, а да ће посланство предузети све потребне мере.

Током састанка са министром Сфорцом 4. августа 1947. године, Ивековић је обећао да ће у року од 24 сата доставити посебне промеморије са предлозима југословенске владе за решавање питања репатријације југословенских држављана и хапшење и предају југословенским властима југословенских ратних злочинаца.⁸¹ Сфорца је обећао да ће све одмах испитати и учинити све што је у његовој моћи и закључио да је споразумевање могуће и потребно. Ивековић је 13. августа 1947. доставио Министарству иностраних послова копију писма упућеног 5. августа 1947. министру спољних послова Сфорци у вези са разговором који је са њим водио 4. августа.⁸² Навео је да је сматрао да је повољан моменат да се од Министарства иностраних послова Италије тражи доказ добре воље за решавање оних питања која до тог тренутка италијанска влада није решавала „ни беневоолентно ни експедитивно“. Због тога је пред Сфорцу, поред пи-

⁸¹ ДА МСП, ПА, 1947, 54, 415093.

⁸² ДА МСП, ПА, 1947, 54, 415596.

тања повратка инсталације ROMSA (Rafineria Oli Minerali, S. A) и репатријација, поставио и проблем ратних злочинаца.

На састанку са Мартином, 12. септембра 1947, помоћник министра Владимир Велебит говорио је о потреби да се у вези са скорим ступањем на снагу Уговора о миру са Италијом приступи активностима и преговорима у вези са бројним питањима која проистичу из Уговора.⁸³ Навео је питање држављанства, опција, граница, конвенција, репарација, са чиме се Мартино потпуно сагласио. Велебит је посебно инсистирао на питању изручења ратних злочинаца југословенских и италијанских држављана. Истакао је како у том правцу није ништа учињено и да за две године од завршетка рата Југославији није изручен ниједан ратни злочинац Италијан. Велебит је рекао да ти фашистички злочинци представљају још већу опасност за италијанску демократију него за Југославију, те да италијанска влада и сама има интерес да их изручи. Мартино се у принципу сагласио, али је и истакао да су „југословенска тражења покаткада преобухваћена“. Велебит је инсистирао на принципу и говорио да решавању проблема треба приступити отворено и искрено, макар и неугодно, јер једино се правилним рашчишћавањем узајамних односа и рачуна може доћи до солидног и стабилног мира, што је Мартино у целости прихватио. Разговор је завршен уз обострану сагласност да је потребно учинити све како би што пре расправила сва међусобна питања и дошло до што боље суседске и пријатељске сарадње. Информацију о овом разговору Министарство је послало поштом у Рим 12. септембра.⁸⁴

Ивековић је 4. октобра 1947. године обавестио Министарство спољних послова о свом разговору са директором Политичког одељења Зопијем.⁸⁵ Разговарали су о репатријацији и ратним злочинцима. Зопи је изнео став да ће се репатријација одвијати без проблема и према договору између југословенског посланства и италијанског Министарства спољних послова. Нагласио је да ће сви југословенски држављани који не буду хтели да се врате, бити смештени на Липаре под строги режим. У вези са решавањем питања југословенских ратних злочинаца, Зопи је рекао да италијанска влада намерава да то питање реши са Југославијом на сличан начин како је то постигнуто између ФНРЈ и Велике Британије за ратне злочинце у Аустрији. Зопи је рекао да би то требало регулисати обичним договором, а не формалним и писменим споразумом. Младен Ивековић је у извештају Министарству

⁸³ ДА МСП, ПА, 1947, 50, 418089.

⁸⁴ Исто.

⁸⁵ ДА МСП, ПА, 1947, 50, 419285.

навео да сматра да би требало форсирати писмени споразум и затражио инструкције у вези са тим. На крају извештаја Ивековић је на основу Зопијевог излагања навео закључак да италијанска влада нема намеру да решава питање италијанских ратних злочинаца. У одговору југословенском посланству, који је 18. октобра 1947. упутио Велебит, наводи се да је италијанска влада на основу члана 45. Уговора о миру дужна да изручи сва лица која југословенска влада оптужи због ратних злочина, као и југословенске држављане оптужене због издаје и колаборације.⁸⁶ На основу истог члана Уговора, италијанска влада је била дужна да врши и хватање и затварање осумњичених. Једини услов за покретање изручења било је постојање југословенске оптужбе за поменута кривична дела, док је материјалну основаност оптужбе могао да испита само југословенски суд, а не италијански. У објашњењу Министарства иностраних послова даље се наводи да регистрација код Комисије Уједињених народа није услов за изручење, али да је југословенска влада спремна, уколико италијанска влада уредно испуњава своју дужност изручења, да своје захтеве ограничи само на тражење оних лица која су регистрована у Лондону. Ратни злочинци југословенски држављани нису уопште били регистровани код Комисије, тако да овај предлог није важио за њих. Министарство је сматрало да преговори са италијанском владом треба да служе само за олакшање и убрзање изручења, а не за ограничавање права из Уговора о миру. У оквиру таквог принципијелног става биле су могуће извесне концесије, уколико би се показале потребним, али никако ограничења или одрицања права из Уговора о миру, као ни омогућавање да неко избегава те обавезе. Велебит је на крају навео да ће посланству послати одлуке југословенске Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, али је дао инструкцију посланству да код италијанске владе тражи изручење директно на основу Уговора о миру, без обзира на стање преговора о начину изручења. Додао је да југословенска влада одлуке Државне комисије сматра оптужбом у смислу члана 45. Уговора о миру.

Током разговора са послаником Мартином, 8. октобра 1947. године, Велебит је рекао да италијанска влада није учинила ништа у вези са репарацијама и изручењем ратних злочинаца.⁸⁷ Указао је да су то значајна питања у којима треба да се огледа воља за продубљивањем пријатељских односа. Ивековић је 18. октобра 1947. године из Рима обавестио Министарство да је директору Политичког одељења италијанског Министарства иностраних послова Зопију још једном

⁸⁶ Исто.

⁸⁷ ДА МСП, ПА, 1947, 50, 420004.

поставио питање ратних злочинаца и скренуо му пажњу на говор југословенског делегата пред Организацијом Уједињених нација.⁸⁸ Зо-пи је рекао да је италијанска влада озбиљно приступила решавању питања југословенских ратних злочинаца и да ће за који дан позвати представника посланства на заједничку конференцију по том питању. Што се тиче италијанских ратних злочинаца, поново је замолио Ивековића да за сада не инсистира на том питању због тешке политичке ситуације у Италији. Ивековић је одговорио да ће југословенска влада морати ово питање да постави пред четворицу амбасадора.

У дискусији о ратним злочинцима и издајницима, која је вођена током разговора посланика Ивековића са опуномоћеним министром Зопијем 18. децембра 1947, Ивековић је рекао да до тог дана Италија није предала ни једног ратног злочинца нити издајника Југославији и да италијанска влада по том питању не показује ни мало добре воље.⁸⁹ Као доказ за то навео је ноту којом је италијанска влада обавестила да ће питање изручења ратних злочинаца решавати италијански судови. Подсетио је Зопија да је југословенска влада нотом саопштила италијанској влади да је такав став у супротности са одредбама Уговора о миру са Италијом и да га никада неће прихватити. Зопи је рекао да ни италијанска влада неће одустати од свог става и додао да је тај свој став италијанска влада саопштила и влади СССР-а, али да они ништа нису одговорили, већ је протествовала само југословенска влада. Ивековић је у забелешци са овог разговора у загради написао да је совјетски амбасадор у Риму упознат са овим југословенским ставом и да је са њим у потпуности био сагласан. У току даљег разговара Ивековић је интервенисао у циљу да италијанска влада испуни обећање, које је и нотом потврдила, да ће ухапсити двадесетак ратних злочинаца југословенских држављана који су се спремали да из Италије побегну у Аргентину. Навео је да италијанска влада даје обећања, али да до тог дана није извршено ниједно превентивно хапшење „југословенских издајника“. Зопи се извињавао и рекао је да је он са своје стране предузео све да се хапшења изврше, те да је то одговорност министарства унутрашњих послова. Ивековић је покренуо питање италијанских ратних злочинаца које Југославија тражи од Италије. С обзиром на то да су ноте са захтевом за хапшење Орланда и Мараце биле послате истог дана када је вођен овај разговор, Зопи их није видео, али је, како наводи Ивековић, био видно изненађен због таквог захтева. Није хтео да дâ било какву изјаву,

⁸⁸ ДА МСП, ПА, 1947, 55, 420674.

⁸⁹ ДА МСП, ПА, 1947, 49, 426603.

рекавши да су таква питања у надлежности италијанске владе. Додао је да ће југословенско тражење Орланда, Мараца и других изазвати бурне коментаре у италијанској и међународној јавности. Ивековић је нагласио да југословенска влада сматра ово питање врло важним за односе са Италијом.

Током разговора са генералним директором Економског одељења Министарства иностраних послова Грацијем (Grazi), 5. јануара 1948. године, посланик Ивековић је рекао да питање ратних злочинаца треба да буде повезано са питањем риболова, као и да сва друга питања треба да буду решавана заједно, што је италијанска влада начелно прихватила.⁹⁰ Ивековић је поменуо неколико случајева „југословенских издајника“ чије је изручење југословенска влада тражила, а које италијанска влада и даље не жели да ухапси, већ им омогућава да напусте Италију. Генерални секретар италијанског Министарства иностраних послова Францони (Francesco Franzoni) рекао је Ивековићу, 13. јануара 1948, да су питања ратних злочинаца и издајница које југословенска влада тражи од Италије веома тешка и да он лично не види како би се могла решити на задовољавајући начин када влада ФНРЈ тражи чак и високе функционере италијанских министарстава.⁹¹ Навео је да је ситуација у том тренутку била другачија у односу на ситуацију непосредно након Другог светског рата и да неке ствари треба заборавити у интересу мира, у интересу стварања добрих односа, у интересу стварања поверења. Ивековић је рекао да је питање ратних злочинаца принципијелно питање коме влада ФНРЈ посвећује пуну пажњу и да она жели управо у интересу мира и у интересу стварања добрих односа да реши то питање у оквиру међународних прописа и обавеза које је на себе преузела и Италија потписивањем Уговора о миру. На састанку са Ивековићем, 14. јануара 1948, Сфорца је у вези са питањем ратних злочинаца и издајника поновио аргументе које је Ивековићу дан раније саопштио Францони.⁹² Рекао је да јавно мњење Италије не допушта да се то питање реши на начин како захтева влада ФНРЈ. Додао је да намерава у најскорије време да о томе дâ једну изјаву и да се нада да ће се тиме ствари поставити на задовољавајући начин.

Током разговора са Сфорцом, 25. маја 1948, Ивековић је покренуо низ питања о односима између две земље након образовања нове италијанске владе и тражио хитно изручење неких ратних злочинаца на

⁹⁰ ДА МСП, ПА, 1948, 65, 4763.

⁹¹ ДА МСП, ПА, 1948, 65, 41463.

⁹² Исто.

челу са „ушастим кољачем“ Бранком Рукавином, који се у том тренутку налазио у затвору.⁹³ Сфорца је све забележио и обећао да ће се одмах за сва питања лично заинтересовати. Поред других тема о којима је 24. септембра 1948, током прве званичне посете, разговарао са новим шефом Политичког одељења Министарства иностраних послова Гвидотијем (Guidotti), посланик Ивековић је покренуо и питање изручења ратног злочинца Бранка Рукавине.⁹⁴ Као и током последњег разговора са генералним секретаром Зопијем, Ивековић је и од Гвидотија тражио да се поступак убрза, јер је југословенска влада доставила сву потребну документацију и одлуку југословенске комисије за ратне злочине. Гвидоти је одговорио да је југословенски захтев проследио италијанском Министарству правде са пропратним дописом у којем је наведено мишљење италијанског Министарства иностраних послова да постоји довољан доказ за одлуку надлежног италијанског суда, који треба да одлучи о предаји. Рекао је да је за њега лично предмет потпуно јасан и да овог ноторног злочинца безусловно треба предати Југославији. Додао је да лично прати овај предмет и да ће се даље интересовати за развој догађаја. Ивековић је о изручењу Бранка Рукавине разговарао са Зопијем 6. децембра 1948. године, када га је подсетио на његово обећање да ће учинити све да Рукавина буде изручен Југославији.⁹⁵ Зопи је био изненађен да ово питање није већ решено и рекао да је повољно мишљење за изручење Рукавине дао и државни подсекретар у Министарству унутрашњих послова Акиле Мараца, чије изручење Југославија такође тражи. Обећао је да ће одмах сазнати где се налази предмет Рукавине и да ће известити Ивековића.

Однос италијанске владе према ратној прошлости

С обзиром на чињеницу да је била немоћна у настојању да издејствује изручење италијанских грађана осумњичених за ратне злочине у Југославији, југословенска влада је са негодовањем прихватала вести о додели разних одликовања италијанским јединицама, ратним заставама и појединцима за заслуге током Другог светског рата. Ивековић је 5. априла 1948. обавестио Министарство иностраних послова да је претходног дана у Риму одржана војничка и карабињерска парада поводом обнављања, како је навео, „злогласне Орландове дивизије“ „Гранатиери ди Сардења“.⁹⁶ Навео је да су

⁹³ ДА МСП, ПА, 1948, 63, 413998.

⁹⁴ ДА МСП, ПА, 1948, 65, 425912.

⁹⁵ ДА МСП, ПА, 1948, 65, 430726.

⁹⁶ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 49152.

дефиле примили министар војске и генерални секретар министарства војске Орландо, да је то прва послератна војничка парада која је требало да покаже обнову италијанске војске и наоружања, као и војничку и полицијску снагу режима уочи избора. Ивековић је 30. јуна 1948. обавестио Министарство иностраних послова да је за 5. јул 1948. заказана свечаност на којој ће, у присуству представника владе, парламента и дипломатског кора, председник италијанске републике доделити одликовања неким батаљонима Финансијске страже (Guarda di Finanza).⁹⁷ Навео је да у позивници генерала Палигре (Palligra) стоји да ће одликовања бити додељена за учешће у рату у Албанији и Еритреји 1940–1945. године. Ивековић је подсетио да је раније јавио о једној сличној паради. Посебно је напоменуо да КПИ ниједном није осудила „ове глорификације освајачког рата“, да је сам лидер италијанских комуниста Тољати (Palmiro Togliatti) присуствовао паради 2. јуна, када је неки официр добио одликовање за подвиге у рату 1942. године.⁹⁸

Италијански посланик Мартино дошао је 10. јула 1948. у Министарство иностраних послова и Брилеју упутио протест због чланка „Постицање на убиства и пљачку“, који је објавио лист *Борба* у броју од 6. јула.⁹⁹ Чланак је написан поводом доделе одликовања заставама разних италијанских војних јединица које су се бориле на простору Југославије, Украјине и Русије и у њему се наводи да је ту у питању храброст берсаљера, алпинаца и црних кошуља који су „храбро“ убијали невино становништво, а бежали главом без обзира испред бораца Црвене армије и Народноослободилачке војске. Мартино је у протесту нагласио да не може да прихвати да се вређа италијански војник, који ништа није крив и који је само слушао своје старешине. Брилеј се оправдавао тиме да није читао чланак, да ће Мартиноу упутити одговор након што прочита чланак, али да југословенска влада заступа схватање да је неприхватљиво вређање „другог народа па и италијанског народа“. Мартино је рекао да о садржини чланка није обавестио своју владу, а да уколико добије инструкцију да протестује, да ће одговорити да је већ лично интервјуисао и да је писање *Борбе* осуђено од југословенског Министарства иностраних послова. Међутим, Брилеј је нагласио Мартину да ће добити одговор након што у Министарству прочитају чланак и додао да треба имати у виду и то да је југословенска влада узалудно тражила изручење ратних злочинаца, „који су без сумње одговорни за

⁹⁷ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 417883.

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ ДА МСП, ПА, 1948, 65, 428948.

злочине о којима је реч у чланку“. Martino је одговорио да су то врло осетљиве ствари и да је он сам био повређен коминикеом Информбироа, с обзиром на то да лично познаје хероизам југословенских партизана.

Југословенско посланство у Риму упутило је италијанском Министарству иностраних послова протестну ноту због тога што је 18. октобра председник Републике Италије Луиђи Еинауди (Luigi Einaudi) доделио одликовања „Ал валор милитаре“ („Al valor militare“) неким јединицама италијанске полиције за ратна дела почињена у рату 1941–1943. на подручју Југославије.¹⁰⁰ Свечаности су присуствовали председник Сената Иваное Бономи (Ivanoe Bonomi), потпредседник парламента Фускини (Fuschini), министар иностраних послова Сфорца, министар унутрашњих послова Шелба (Mario Scelba),¹⁰¹ министар народне одбране Паћарди (Randolfo Pacciardi), министар јавних радова Тупини (Turini), државни подсекретар Министарства унутрашњих послова Мараца. Били су присутни и представници карабињера, страни војни аташеи. У ноти се скреће пажња на чињеницу да су у последње време у неколико наврата додељена одликовања Републике Италије јединицама и појединим припадницима италијанских оружаних снага за учествовање у рату против антихитлеровске коалиције и против Југославије. Указује се да такво награђивање не само да вређа народе Југославије, него представља и подстицај за обнову агресивних и фашистичких тенденција у Италији, „што се противи слову и духу Уговора о миру чије је обавезе на себе Италија преузела“. У ноти се даље наводи да имајући у виду наведене чињенице, посланство у име владе ФНРЈ улаже влади Републике Италије најформалнији протест против додељивања одликовања „Ал валор милитаре“ „елементима италијанске војске и полиције који су се на тако окрутан начин огрешили о животна права и интересе народа Југославије учествујући у ратним операцијама“. Ивековић је 29. јануара 1948. обавестио да су скоро сви листови, осим комунистичких и социјалистичких, објавили вест Танјуга о југословенској протестној ноти италијанској влади поводом одликовања полицијских батаљона, а да коментара још увек нема.¹⁰² Ивековић је 13. новембра 1948. обавестио Министарство иностраних послова да је италијанска влада нотом од 9. новембра одговорила на ноту југословенске владе.¹⁰³ У ноти се наводи да ита-

¹⁰⁰ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 427894.

¹⁰¹ Шелба је био премијер од 10. фебруара 1954. до 22. јуна 1955. године.

¹⁰² ДА МСП, ПА, 1948, 75, 427894.

¹⁰³ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 429161.

лијанско Министарство иностраних послова не може да прихвати протест југословенске владе заснован на вредновању које италијанска влада не може никако прихватити. Опште је мишљење да је дужност војника сваке војске да верно, без дискусије, извршава борбена наређења претпостављених. Даље се говори о верности, традицији и пожртвовању. У вези са делом у југословенској ноти у коме се наводи да су одликовања супротна Уговору о миру, у ноти се подсећа да је италијанска влада осудила сваку политику и акт агресије, те да додељивање ових одликовања представља начин „ликвидације болне прошлости“. Ивековић наглашава да нота не садржи уобичајене закључне комплименте. Поповић је 17. новембра 1948. послао посланству инструкцију да италијанском министарству иностраних послова упуту ноту у којој ће навести да је југословенска влада са изненађењем примила одговор италијанске владе на југословенску протестну ноту.¹⁰⁴ Даље се наводи да југословенска влада сматра да је награђивање и одликовање оних који су својим учешћем у агресивном рату извршили небројане злочине у Југославији несхватљив начин „ликвидације болне прошлости“ о којој је реч у италијанској ноти. Наводи се да објашњења која је дала италијанска влада, заправо не могу да буду схваћена другачије него као санкционисање и величање „срамне агресије фашистичке Италије против Југославије“. Уз истицање да је овакав став италијанске владе у противности са Уговором о миру, у ноти се наводи да Југославија у целисти одбија наводе дате у одговору италијанске владе и остаје при протесту израженом у ноти југословенског посланства од 27. октобра 1948. године. Југословенско посланство у Риму предало је ноту са овим садржајем 19. новембра 1948. и копију текста ноте доставило Министарству 25. новембра.¹⁰⁵ Нотом од 1. децембра 1948. италијанско Министарство одбило је ову ноту, „како по форми тако и по суштини“.¹⁰⁶

Ивековић је 20. октобра 1948. обавестио Министарство иностраних послова да је претходног дана одржана свечаност предаје одликовања од стране председника Републике Италије полицијским одредима за „херојска дела“ почињена 1941–1943. године у Црној Гори и Хрватској и да то представља нови скандал који показује „систематско развијање милитаристичког и фашистичког духа у италијанској војсци и полицији“.¹⁰⁷ Даље је навео да су преко Тан-

¹⁰⁴ Исто.

¹⁰⁵ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 429916.

¹⁰⁶ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 431572.

¹⁰⁷ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 427012.

југа пренети детаљи церемоније. Подсетио је да су последњих месеци одржаване сличне церемоније и да је совјетска влада уложила протестну ноту. Ивековић је навео да ће истог дана разговарати са Сфорцом и предложио да искористи ту прилику и усмено протестује. Додао је и да сматра да би требало предати протестну ноту. Поповић је 21. октобра 1948. одговорио Ивековићу рекавши да треба да уложи протест.¹⁰⁸ Међутим, Ивековић је телеграмом од 4. новембра 1948. обавестио Министарство да информација коју је послао у телеграму од 20. октобра није тачна и да су одликовања подељена за борбу против Немаца.¹⁰⁹ Обавестио је да је маршал Месе (Messe) смењен са места шефа Одељења за унапређења и додељивање одликовања и пензионисан. Ивековић је навео своју претпоставку да није искључено да је Месе смењен у вези са протестним нотама југословенске и совјетске владе, јер министар војни Паћарди покушава да „републиканизира своје министарство“.

Ивековић је 2. новембра 1948. обавестио Министарство иностраних послова да се у част 30. годишњице победе код Виторија Венета (Vittorio Veneto) 4. новембра припрема велика војничка парада и да ће председник италијанске републике поделити још једну серију одликовања за учествовање у рату против СССР-а и Југославије.¹¹⁰ Ивековић констатује да то значи да се италијанска влада не обазире на протестне ноте Југославије и СССР-а. Питање изручења италијанских држављана осуђених за ратне злочине у Југославији остало је отворено и наредних година. Током разговора са Мартином, 24. маја 1951. године, помоћник министра Матес је рекао да би југословенска влада могла да захтева изручење великог броја ратних злочинаца који живе на слободи у Италији и чак имају функције у јавном животу, али да она то не чини због одржавања добросуседских односа.¹¹¹

Југославији је био изручен 121 ратни злочинац из Другог светског рата, којима је суђено пред југословенским судовима. Међу овим ратним злочинцима било је 115 Немаца и Аустријанаца, али ниједан Италијан.¹¹² Иако су током Другог светског рата савезничке владе биле јединствене у ставу да ратни злочинци за почињене злочине морају сносити одговорност у земљама у којима су их извршили, англоамеричке војне власти нису предале Југославији ниједног италијанског ратног злочинца.

¹⁰⁸ Исто.

¹⁰⁹ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 428547.

¹¹⁰ ДА МСП, ПА, 1948, 75, 428350.

¹¹¹ Архив Југославије, фонд 836, (КМЈ), I-3-b/347.

¹¹² В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, стр. 166.

Закључак

Питање изручења лица оптужених за ратне злочине представља једно од многобројних питања која су оптерећивала југословенско-италијанске билатералне односе након Другог светског рата. Италијанска влада је одбијала да прихвати оптужбе на рачун својих грађана за почињена кривична дела током Другог светског рата, док је бројна питања у билатералним односима са Југославијом настојала да решава њиховим међусобним условљавањем. Значајну улогу у решавању питања изручења ратних злочинаца из Италије имале су савезничке војне власти у Италији. Због свог одбијања да успостави дипломатске односе са Италијом, југословенска влада је до краја 1946. године била приморана да своје интересе остварује преко англоамеричких војних представника у Италији. Међутим, савезничке власти благонаклоно су гледале на њихово спасавање и пребацивање из Италије у Шпанију, Северну и Јужну Америку. Податак о томе да Југославији није изручен ниједан Италијан оптужен за ратне злочине указује на неуспешност југословенске дипломатије, али и о сложеним међународним околностима.

Major Dr. Miljan Milkić

Research Assistant

Institute for Strategic Research, Belgrade

YUGOSLAVIA'S RELATIONS WITH ITALY IN THE CONTEXT OF EXTRADITION OF WAR CRIMINALS AFTER THE WORLD WAR II

(Summary)

The issue of extradition of persons indicted for war crimes is one of the many issues that burdened the Yugoslav-Italian bilateral relations after the Second World War. The Italian government refused to accept the charges against its citizens for crimes committed during World War II, while seeking to resolve many issues in bilateral relations with Yugoslavia by their mutual conditioning. Allied military authorities in Italy played an important role in resolving the issue of extradition of war criminals from Italy. For refusing to establish diplomatic relations with Italy, the Yugoslav government was forced

to exercise their rights through Anglo-American military representatives in Italy by the end of 1946. However, the Allied governments were sympathetic to their rescue and transfer from Italy to Spain, North and South America. The fact that not a single Italian accused of war crimes was extradited to Yugoslavia points to the failure of the Yugoslav diplomacy, but also to the complex international circumstances.